

PRILOZI PROBLEMATICI KOSOVSKE BITKE OBJAVLJENI U ČASOPISU
»OBELEZJA«

U povodu obilježavanja 600. obljetnice kosovske bitke održan je 3. lipnja 1989. godine u organizaciji Univerziteta u Prištini znanstveni skup »Kosovska bitka i njene refleksije na društvene, političke i ekonomske odnose na ovim prostorima«. Skup je otvorio rektor Univerziteta u Prištini prof. dr. Stevan Baljošić, a kao delegat Sveučilišta u Zagrebu prisustvovao je skupu prof. dr. Ivan Kampuš.

Neki od referata podnesenih na znanstvenom skupu objavljeni su, uz još neke priloge, u časopisu »Obeležja — Časopis za društvena pitanja, nauku i kulturu«, koji izlazi dvomjesečno u izdanju »Novinsko-izdavačke radne organizacije Jedinstvo« u Prištini. Prilozi su objavljeni u rubrici »Jubileji« od 3. do 6. broja 1989. godine i ukupno ih ima trinaest.

Ovdje ćemo se u prvom redu osvrnuti na radove koji su posvećeni samom događaju i njegovim okolnostima, dok ćemo se na priloge o odrazu kosovske bitke u usmenoj i pismenoj književnosti samo ukratko osvrnuti. Samoj bici, njezinim okolnostima i posljedicama posvećeni su referati M. Obradovića (»Vesti o kosovskoj bici«, br. 5, 5—13), I. Kampuša (»"Izdaja" Vuka Brankovića u svakodnevici i u svjetlu kritičke historiografije«, br. 6, 5—19), te zajednički rad S. Baljošića, Lj. Bašćarevića i M. Ristića (»Zdravstvene prilike u Srbiji pre i posle Kosovskog boja«, br. 6, 21—32), koji su svi i održani na znanstvenom skupu.

Milovan Obradović korektno prikazuje većinu najstarijih vijesti o kosovskoj bici, nastalih neposredno nakon bitke (»Bajazitov ferman brusanskom kadiji«, putopis đakona Ignjatija, pismo kralja Tvrtka trogirskoj komunji, odgovor Florence kralju Tvrtku, natpis na mramornom stupu koji je podigao despot Stevan Lazarević, mletački naputak poslaniku kod novog sultana, »jedan spis« Filipa Meziërsa, vijesti koje nam u svojim pismima caru Mihajlu II Paleologu pruža bizantski retoričar Dimitrije Kidon) i još neke mlađe izvore za kosovsku bitku (jedno od pohvalnik slova knezu Lazaru, za koje kaže da je pisano »bez uobičajenih preterivanja, više hroničarski«, životopis despota Stevana Lazarevića od Konstantina Filozofa, Aleksandridu turskog pjesnika Ahmedija, kronike Urudž-bin Adila i Nešrija, posebno se osvrćući na kroniku Ašik-paše Zade), te zaključuje da je kosovska bitka u vojničkom pogledu bila bitka bez pobjednika, s velikim gubicima na obje strane, ali s puno težim posljedicama za vojnu moć Srbije, jer su Srbi »izgubili čitavu jednu generaciju ratnika sa teritorija kneza Lazara, pa nisu mogli dati neki ozbiljniji otpor«. Mislimo da je potrebno osvrnuti se na dva podatka: 1) ferman sultana Bajazita i 2) podatak Filipa Meziërsa.

Autor smatra ferman sultana Bajazita novim podatkom i prihvaća ga kao autentičan. Pritom moramo upozoriti da je on prvi put objavljen prije više od stotinu godina u Glasniku društva srpske slovesnosti (sv. X, 250—251). U okviru srpske historiografije obezvrijedio ga je kao falsifikat još Ilarion Ruvarac u svojoj raspravi »O knezu Lazaru« (pos. ot. iz »Stražilova«, Novi Sad 1887, 220—223), te je otada vrlo malo ili nikako korišten u srpskoj historiografiji. Navedeni dokument sačuvan je u prijepisu iz početka XVI. stoljeća u tzv. »Feridunovom zborniku«, dakle gotovo 150 godina nakon samog događaja, što mu svakako smanjuje vjerodostojnost. Ipak mislimo da je potrebno napomenuti da su neki drugi povjesničari, npr. Franjo Rački (»Boj na Kosovu — Uzroci i posljedice«, Rad JAZU, knj. XCVII, Zagreb 1889, 36—37), koji je poznavao Ruvarčevu raspravu i usvojio neke zamjerke iz nje upućene svom ranijem radu (»Pokret na slavenskom jugu«, Rad JAZU, knj. III, Zagreb 1868) i dalje smatrao navedeni izvor autentičnim.

Govoreći o Filipu Meziërsu autor ne navodi iz kojeg je njegova djela navedeni podatak i prenosi vijest o zvonjavi crkvenih zvona u Parizu u čast kršćanske pobjede, ne navodeći izvor za tu tvrdnju. Podatke Filipa Meziërsa donosi prema nji-

hovu prijevodu u Historiji naroda Jugoslavije. Mezièrsov tekst prvi je publicirao M. Dinić u svom radu »Dva savremenika o boju na Kosovu« (Glas SKA, knj. CLXXXII, Beograd 1940, 135). Dinić je također dokazao da se vijest o zvonjavi crkvenih zvona u Parizu ne odnosi na boj na Kosovu (M. Dinić, Hronika Sen-Denskog kaludera kao izvor za bojeve na Kosovu i Rovinama, Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor, knj. XVII, sv. I, 1937, 51—66; isti, nav. dj., 142—143). To nas navodi na pomisao da autor prilikom obrade teme nije ova dva vrlo značajna članka uzeo u obzir, a time se može objasniti i njegovo prešućivanje djela »Ruina Damasci« Beltrama Mignanelia, također obrađenog u Dinićevoj raspravi uz Filipa Mezièrsa (na ist. mj. 145—148).

Unatoč navedenim zamjerkama smatramo da je prilog M. Obradovića dobar rad, koji može biti od velike koristi prilikom ulaženja u problematiku istraživanja izvorne građe o kosovskoj bici.

Polazeći od ukorijenjenosti legende o izdaji Vuka Brankovića na Kosovu, koju naziva »najtragičnija legenda iz srpske povijesti«, i to ne samo u širim narodnim slojevima nego i u krugovima društvenih i kulturnih radnika, I. Kampuš prelazi na analizu radova srpske i hrvatske historiografije (F. Rački, V. Klaić, I. Ruvarac, Lj. Kovačević, N. Radojčić, M. Dinić, S. Ćirković) zaključujući da je teza o izdaji u njoj oborena, ali upozorava na elemente koji dosada u historiografiji nisu bili komentirani i na nedovoljno razjašnjen motiv za stvaranja legende.

Autor analizom izvora uspostavlja stvarnu kronologiju događaja nakon kosovskog boja i time odbacuje teze većine srpskih povjesničara da je Milica zbog Sigismundovog pritiska bila natjerana da sklopi sporazum s Turcima upozoravajući na Bajazitovu angažiranost u sukobima s anadolskim dinastima i na to da su Sigismundovi pritisci na Srbiju posljedica, a ne uzrok takvog ponašanja. Zaključuje da je osnovni zajednički uzrok Sigismundove suradnje s Vukom bila zajednička borba protiv Turaka, a uzrok Milićine nagodbe očuvanje vrhovne vlasti Lazarevih nasljednika u Srbiji, čemu je zbog svog ugleda i snage upravo Vuk predstavljao glavnu prepreku. Uzrok podršci crkvenih vrhova Milićinoj politici autor vidi upravo u činjenici Vukova oslonca na Sigismunda i njihovom strahu od jačanja Sigismundovog utjecaja, tj. utjecaja jakog katoličkog vladara. Oni su Vukovu politiku ocjenjivali kao izdaju Lazarove politike i nevjeru prema Lazarevim nasljednicima te su u svojoj bogatoj literarno-političkoj djelatnosti (pohvalna slova pokojnom knezu Lazaru, njegovo proglašenje za sveca i mučenika) potpuno prešućivali njegovo ime i pozitivnu ulogu. Autor zaključuje da se to zatajivanje malo-pomalo izvrglo u legendu o izdaji i da se predaja i stav o izdaji malo-pomalo počela vezati sa srpsko-turskim sukobom da bi na taj način dobila veću težinu i održala se u narodnoj predaji.

Rad S. Baljoševića, Lj. Baščarevića i M. Ristića »Zdravstvene prilike u Srbiji pre i posle kosovskog boja« predstavlja značajan prilog našem poznavanju medicine i zdravstvenih prilika srednjovjekovne Srbije od razdoblja Nemanjića do propasti Despotovine. Referat zapravo predstavlja skupni prikaz pojedinačnih istraživanja autora o tri bitna područja zdravstvene povijesti. Tako je S. Baljošević obradio infektivne bolesti, Lj. Baščarević mehaničke ozljede izazvane oružjem, a M. Ristić povijest bolnica i ostalih zdravstvenih ustanova. Njihovi pojedinačni radovi, koji bi nam pružili o navedenoj problematici više podataka objavljeni su u »Zborniku radova o srednjovjekovnoj medicini« tiskanom 1989. god. u Prištini.

U grupu priloga o posljedicama kosovske bitke možemo ubrojiti i referat Murisa Hadžibulića »Neke odlike robno-naturalne privrede posle kosovskog boja na području Kosova i Metohije« (br. 5, 15—29), koji predstavlja pokušaj sinteze osnovnih razvojnih tokova ekonomije i ekonomskih ideja na Kosovu u razdoblju turske vladavine. U uvodnom dijelu autor navodi poteškoće za pisanje ovog rada, razmatra o feudalizmu općenito i njegovu odrazu na Kosovu i Metohiji te u krat-

kim crtama prikazuje osnovne ekonomske tokove na Kosovu i Metohiji u pred-turskom periodu. Glavni dio rada posvećen je privredi u turskom periodu, pri čemu autor analizira geografske osobitosti Kosova i Metohije, prometnice, razvoj gradova i karakteristike robno-novčane privrede (ratarstvo, stočarstvo, rudarstvo, trgovinu, zanatstvo i izvoz žitarica) te zaključuje da je »globalni privredni progres značajno kasnio za ekonomskim tokovima razvoja Evrope«. Rad je uglavnom izrađen na bazi literature, što je u slučaju ovakvih radova i normalno, ali mu se kao osnovni prigovor može postaviti činjenica da je većina korištene literature bazirana isključivo na kršćanskim (u ovom slučaju nužno posrednim) izvorima te da negativna slika privrednih kretanja na Kosovu i Metohiji u razdoblju turske vladavine ipak ne odgovara stvarnosti, a da će tek radovi izrađeni na bazi ponaj-prije turske arhivske građe moći pružiti točne odgovore i argumente za pisanje sintetskog pregleda.

Osim ovih radova više-manje neposredno povezanih sa samom bitkom i njezinim posljedicama ostali prilozii objavljeni u časopisu »Obeležja« odnose se na recepciju kosovske bitke u narodnoj predaji, literaturi i politici te ćemo ih samo ukratko prikazati.

Milorad P. Radusinović u referatu »Kosovski boj u ruskim edicijama XVIII vijeka« (br. 3, 5—21) prikazuje prijevode i originalna djela štampana u Rusiji od 1722. godine do kraja XVIII. stoljeća. Autor konstatira da je porast interesa u Rusiji za evropska zbivanja, a među njima i za balkanske Slavene, bio uvjetovan razvojem vanjske politike Ruskog Carstva. Podrobno analizira edicije u kojima se govori o kosovskoj bici (Mavro Orbini, Pol Riko, Ruski ljetopis po Nikonovom spisku, Istorijski rječnik iz 1769. godine, Bisping, Lizov, Zanovič, Mamonov, Drehsler, Minjo, Levašov, Ruski vremjanik iz 1790. godine, d'Osona, Janković i Jakovkin, Rajhel) popraćujući ih detaljnim bilješkama i podacima o autorima. Autor zaključuje da ruski čitaoci nisu iz tih radova mogli dobiti precizniju informaciju zbog velikih razlika u kronologiji i opisivanju događaja u pojedinim edicijama.

Recepciju kosovske bitke u Njegoševu spjevu »Gorski vijenac« obradili su Milosav Babović (Kosovski mit u Njegoševom »Gorskom vijencu«, br. 4, 5—20) i Milija Stanić (Kosovo u »Gorskom vijencu«, br. 4, 35—42), a utjecaj kosovske bitke na razvoj narodnog stvaralaštva M. Stanić (Znameniti kosovski ženski likovi u narodnoj poeziji, br. 3, 23—31) i Vladimir Boban (Kontinuitet pjevanja epskih junačkih narodnih pesama o kosovskoj bici na Kosovu i Metohiji, br. 4, 67—79; Kosovska legenda u srpsko-hrvatskoj narodnoj epici, br. 5, 31—39). Iako su i ti radovi zanimljivi za historičare, mislimo da njihovu ispravnu procjenu mogu bolje izvršiti povjesničari književnosti te se ovdje nećemo na njih više osvrtni.

Zoran Lakić u prilogu »Kosovska legenda i kosovski simboli u politici NOP-a« (br. 4, 21—34) prikazuje odnos KPJ prema kosovskoj legendi od proslave 550. obljetnice kosovske bitke 1939. godine do rada ustavotvorne skupštine Crne Gore 1946. godine, na kojoj je kosovska tradicija također došla do izražaja u govorima pojedinih zastupnika (don Niko Luković). Autor se posebno osvrće na djelovanje pravoslavnog svećenstva u okviru NOP-a te na još niz drugih problema (proslava oktobarske revolucije u studenom 1941. godine u Podgorici, narodne pjesme iz NOP-a i drugo).

Osim ovih radova u časopisu su objavljeni i neznanstveno pisani članci Lakić K. Akovića »Srpska (sve)narodna kosovska epopeja 'Lazarica'« (br. 4, 43—66) i »'Prethodni' život i rad Miloša Obilića u Metohiji i na Kosovu« (br. 6, 5—53) bez ikakve znanstvene vrijednosti, a s puno ozbiljnih zamjeraka. Postavlja se pitanje, kako su takvi radovi uopće mogli proći recenziju. Budući da bi osvrt na njih oduzeo previše prostora, a za to zbog njihove neozbiljnosti nema potrebe, nećemo se više na njih osvrtni.

Umjesto zaključka možemo samo izraziti želju da se što prije objave drugi referati sa spomenutog znanstvenog skupa, koji će nam time pružiti mnogo podataka o društvenom, političkom, gospodarskom i kulturnom razvoju srednjovjekovne Srbije od razdoblja Nemanjića do propasti Despotovine. Stoga i objavljivanje barem nekih od njih u časopisu »Obeležja«, iako bez navođenja koji su od njih stvarno i održani na znanstvenom skupu, smatramo važnim doprinosom historiografiji.

Damir Karbić

RADOVI, Zavod za hrvatsku povijest, Filozofski fakultet u Zagrebu

Radovi 19, Zagreb 1986, 326 str.

Odjeljak Rasprave sadrži slijedeće radove:

Miroslav *Brandt*, Tri starozavjetne teme (5—50). Prvi dio rasprave razotkriva starije koncepcije kozmogonije i teogonije, koje su uključene u Prvu Mojsijevu knjigu (Genesis). Brojna čišćenja ipak nisu potpuno izbrisala prvobitne mitove koji sadrže predodžbu da je Bog dvojan (ili čak višebrojan), na što upućuje inače nelogično korištenje plurala u nekim dijelovima Petoknjžja. Druga karakteristika starije mitološke građe je dualizam, koji je potisnut predodžbom o Bogu koji je stvoritelj i gospodar svega. Mogu se očitati i dva sloja u tumačenju ljudskog stvaranja i uloge: prvi — čovjek je stvoren duhovan i nakon što je zgriješio tjelesno, biva kažnjen i drugi — čovjek i žena stvoreni su zajedno, a nije im dana nikakva zabrana, već im je zemlja predana na uživanje. U drugom dijelu autor upozorava na dualističke komponente koje koristi redaktor Knjige o Jobu. Kroz borbu Boga i Sotone oko vjernosti čovjeka provlači se tradicija dualističke borbe Dobra i Zla. Na tu izvornu građu redaktor nakalemjuje novi završetak, usklađen s teološkom koncepcijom monoteizma. Izbačena je završna epizoda natjecanja sa Sotonom, potisnuta je dilema Dobro — Zlo i Bogu je priznata apsolutna moć. Treća tema je knjiga »Propovjednika«. Analiza pokazuje da je i ona kompilativno djelo, neujednačeno i u sebi kontroverzno. Doživljaj prolaznosti i besmislenosti života, nepravdi, nedokučivosti istine, pokušava se ublažiti pružanjem utjehe, koju autor prepoznaje kao gnostičku. Ideja da tijelo nakon smrti pripada zemlji i time oslobađa dušu koja se vraća svom Stvoritelju, zapravo je gnostičko učenje o oslobođenju Duha od robovanja Tvari.

Neven *Budak*, Pravni položaj serva i famula o komunalnim društvima na istočnom Jadranu (51—68). U uvodnom dijelu rasprave autor postavlja tri osnovna kriterija po kojima se neka osoba može proglasiti neslobodnom: 1. pravna osobnost prelazi na gospodara (gubljenje aktivnog i pasivnog sudskog prava, prava vlasništva i prava na zasnivanje obitelji po vlastitom izboru), 2. gubitak slobode kretanja i 3. gubitak slobode izbora zanimanja. U slučaju kada osoba ulazi u sloj serva, ispunjena su sva tri uvjeta, dok ih razni tipovi famula ispunjavaju tek djelomično. Servom se postajalo samoprodajom (siromaštvo) ili kaznom (dug). Autor detaljnije prikazuje njihov pravni položaj, analizirajući odredbe kojima im je ograničena osobna sloboda, određene im kazne i zakonska zaštita.

Bogumil *Hrabak*, Turske provale i osvajanja na područjima današnje severne Dalmacije do sredine XVI stoljeća (69—100). Turci provaljuju u sjevernu Dalmaciju tijekom cijelog 15. stoljeća, ali će tek prvi od dva rata vođena u 16. stoljeću (1499—1503. i 1537—1540) nanijeti ozbiljne ljudske i materijalne štete. Granica mle-

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

IZDAVAČ: Savez povijesnih društava Hrvatske

REDAKCIJSKI ODBOR
Mirjana GROSS, Zagreb
Ivan KAMPUŠ, Zagreb
Tomislav RAUKAR, Zagreb
Petar STRČIĆ, Zagreb

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK
Ivan KAMPUS

LEKTOR I KOREKTOR
Branko ERDELJAC

Adresa uredništva:
Savez povijesnih društava Hrvatske
Historijski zbornik
Zagreb, Filozofski fakultet, Ul. Đure Salaja 3

Narudžbe šalžite na adresu:
Filozofski fakultet, Odsjek za povijest, za Historijski zbornik
Zagreb, Ul. Đure Salaja 3

Cijena ovog broja iznosi 450 d

Izdavanje časopisa sufinancira

Samoupravna interesna zajednica za znanstveni rad Hrvatske

Tisak Štamparskog zavoda »Ognjen Prica« u Zagrebu — ožujak 1991.